

Шевченко А. М.

*кандидат історичних наук,
Громадська організація «Краєвед»*

ЕТНОСОЦІАЛЬНІ ПРОЦЕСИ У БУДЖАКУ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.

Проблема дослідження соціальних змін населення Буджаку у контексте мультикультурної колонізації регіону досліджена фрагментарно. Значної уваги набуло висвітлення саме етнічних зрушень, внаслідок російської політики переселення (праці І. Будака, О. Дерментлі, Б. Райнова). Проблема соціальних зрушень в регіоні досліджена у працях І. Анцупова, В. Жукова, О. Постернака. Однак визначення впливу етнічних процесів на господарське та соціальне не набуло значного розмаху чим і визликана нагальність цієї публікації. Метою роботи є визначення впливу колонізації краю на урбанізаційні процеси та соціальне розшарування на селі регіону першої половини ХІХ ст: періоду активного освоєння Буджаку.

З приєднанням Буджаку до Росії міське населення було малочисленим і здебільшого складалося з колишніх селян. Як зазначав П. Свіньїн «Здебільшого мешканці Кілії займаються хліборобством та рибальством, місцевого купецтва немає... Мешканці Аккермана не поділені на стани... всі вони займаються рибальством» (8, с. 395). Завдяки впровадженню ринкових відносин у господарствах іноземних колоністів та урядової політики, спрямованої на перетворення регіону на центр товарного виробництва, процес соціального розшарування міського населення значно прискорився.

За переписом 1819 р. населення Ізмаїла склало 6570 чол., Аккермана – 5472, Рені – 1547 чол., Кілії – 3620 чол., Кагула – 1530 чол., разом – 15 679 чол. За переписом населення 1844 р. чисельність міського населення зросла до 60 тис. осіб (25 % населення краю). Найбільшим містом регіону лишався Ізмаїл (27 852 чол.). Йому поступалися Аккерман (16 241 чол.), Рені (6532 чол.), Кілія – 5932 (4, с. 63).

Окрім нечислених міщан, в посадах мешкали селяни, які продовжували займатися господарством. У 1819 р. у Тучкові проживали 404, у Рені – 194 болгарські сім'ї, які займалися скотарством (4, с. 59).

За переписом 1844 р. ремісники склали 1,2 % населення Ізмаїла, 1,6 % Аккермана, 2,3 % міщан Рені. У Кілії ремісниками назвалося тільки 25 осіб. У наступні роки частка ремісників дещо зросла (4, с. 63). У першій половині ХІХ ст. купецтво було представлено поодинокими особами, які здебільшого мешкали в Одесі, Аккермані, Ізмаїлі. Так,

майор Лавров у 1808 р. звітував: «Заможними купцями в Кілії були одесити Меттака і Хіоні» (7, с. 29).

За румунськими джерелами 29,5 тис. з 55 тис. міщан займалися сільським господарством. Власне міське населення не перевищувало 15 % загальної кількості населення і здебільшого складалося з ремісників (15 тис. чол.), купецтва (2 тис.), румунського боярства та урядовців (1,8 тис. осіб) (2, с. 124-125).

За переписом 1844 р. 10,1 % мешканців міського населення регіону склали молдавани, 3,6 % євреї, 38,2 % росіяни, 15,8 % українці, 9,3 % болгари. Очевидне суттєве переважання серед міщан росіян та українців, які здебільшого були представлені дворянами, різночинцями, офіцерами та ремісниками (5, с. 52-53).

Значно складніше прослідкувати соціальні зміни у сільській місцевості Буджаку. Абсолютну більшість сільського населення склали селяни, про що свідчать наступні таблиці.

Структура сільського населення «Молдавської Бессарабії» 1860 р. (10, р. 114, 122, 124-125)

Стан населення	Кількість осіб	Питома вага
Землероби	75 185	94,5
Ремісники	812	1
Купці	447	0,6
Духівництво	1 667	2,1
Євреї – землероби	547	0,7
Звільнені від податків (бояри та дворяни)	295	0,4
Іноземці	403	0,5
Інші	231	0,2
Разом	79 587	100

За соціально-правовим статусом селяни першої половини XIX ст. поділялися на іноземних колоністів, державних селян та дунайських козаків. Лише у прутській зоні мешкала незначна кількість молдавських різночинців. Зокрема деяка частина мазил і рупташів у пошуках землі з північних цинутів перебралася на південь. Згідно з неповними даними перепису 1817 р., у Бендерському повіті мешкали 121 сім'я мазил і 6 сімей рупташів, в Ізмаїльському – 74 родини мазил (9, с. 103).

За майновим розшаруванням це неоднорідне селянство умовно можна поділити за кількістю голів худоби, яка складала найбільшу цінність і значущість у господарствах Буджаку. Соціальна диференціація державних селян була приблизно такою:

У 1820 – х рр. заможними вважалися селяни, що мали 25 голів великої рогатої худоби, середняцькі господарства зазвичай утримували до 15 голів великої рогатої худоби, незаможні – 2-3 голови.

У 1830-1840-х рр. заможні господарства мали 50-150 голів великої рогатої худоби, 10-30 коней, 100-200, інколи 500 овець. Незаможні господарства – 4-5 голів рогатої худоби, 1– 2 коней.

Подібною була ситуація у іноземних поселенців. Показовим є албанське с. Каракурт. У 1827 р. тут мешкали 150 родин (431 особа), які володіли 834 головами великої рогатої худоби, 169 конями та 1571 вівцями. Отже, на родину припадало до 10 овець та 5,8 голів рогатої худоби, 1,1 коня (3, с. 51).

В середньому, у родині «задунайський переселенців» у 1846 р. було 2 коня, 6 голів рогатої худоби та 43 вівці; у 1849 р. – 4 коня, 7 голів рогатої худоби, 66 овець. За кількістю худоби (51 та 77 голів відповідно) болгарських та гагаузьких колоністів можна віднести до середняцьких господарств (1, с. 185-186).

Аналізуючи забезпеченість худобою у 25 селищах Бендерського повіту можна вважати: господарства, що мали до 10 голів худоби становили до 32,5 % всіх господарств, середняцькі хозяйства (10-50 голів) – 62,2 %, заможні (50-150 голів) – 4,3 % (1, с. 162, 183).

З 1850-х рр. для визначення категорії селянина все частіше використовується грошовий еквівалент видатків селянських родин. На думку російських урядовців: чим вище видатки, тим заможніша родина.

Проаналізувавши видатки селянських родин кінця 1850-х рр. у 31 селищах Бендерського повіту, російські статисти дійшли висновку: середньорічні видатки заможних родин коливалися у межах 100-300 крб., середняцьких – 75-250 крб., незаможних – 40-75 крб.

Наприклад у с. Тараклія заможні родини витрачали 160 крб. щорічно, середняцькі – 100 крб., незаможні – 40 крб. У с. Чимишлія щорічні видатки заможних родин становили 270 крб., середняцьких – 250 крб., незаможних – 70 крб. Як і раніше частка малозабезпечених селянських родин коливалася у межах 30-32 % їх загальної кількості (1, с. 162-163).

Окрім селян в повітах мешкала незначна кількість купців, дворян та інших станів. За переписом 1827 р. в Ізмайльському повіті дворян було 43 особи (27 чоловіків та 16 жінок), що складало близько 0,08 % повітового населення. Відставних офіцерів було 54 особи (0,1 %), відставних нижчих чинів – 67 (0,12%), шляхтичів – 66 (0,12%) (6, с. 417).

За румунським переписом у 1859-1860 рр. румунські бояри т. зв. «звільнені від податків» становили 2,1 тис. (1,7 %) (2, с. 124-125).

Аналізуючи соціальні зрушення в регіоні можна зробити наступні висновки.

1. Економічні перетворення призвели до зростання міського населення Буджака (15-25 % загальної людності краю).

2. Поширення товарно-грошовий відносин на селі призвело до майнового розшарування селянства, зростання чисельності повітового купецтва.

3. Соціальні процеси в Буджаку зумовили скорочення частки «старих станів» – дворянства та духівництва, що було типовим загальноросійським явищем.

4. Соціальні процеси дещо змінили етнічну карту населення: в містах переважало українсько-російське населення, в селищах – болгарсько-гагаузько-молдавське. Серед купецтва, дворянства, почесних громадян більшість склали росіяни, молдавани, українці, євреї. Таке етносоціальне розмежування у майбутньому спричинило протиріччя між сільським болгарсько-молдавським та міським українсько-російським населенням. Однак це складне питання полягає окремого ґрунтовного висвітлення.

5. Загалом, економічні процеси позитивно вплинули на формування нових станів та прошарків у Буджаку XIX ст.

Список використаних джерел:

1. Анцупов И.А. Аграрные отношения на юге Бессарабии (1812-1870 гг.). Кишинев: Штиинца, 1978. 235 с.

2. Будак И.Г. Буржуазные реформы 60 – 70-х годов XIX в. в Бессарабии. Кишинев: Карта молдавеняскэ, 1961. 219 с.

3. Дерментли А. К. Албанцы на Юге Бессарабии (конец XVIII – 90-е гг. XX ст.). К 200-летию с. Жовтневое (Каракурт) посвящается. Львів: Українська академія друкарства, 2011. 240 с.

4. Жуков В.И. Города Бессарабии 1812-1861. Кишинев: Карта молдовеняскэ, 1964. 252 с.

5. Жуков В.И. Города Бессарабии 1861-1900 гг. Очерки социально-экономического развития. Кишинев: Штиинца, 1975. 291 с.

6. Постернак О. Формування бессарабського дворянства: джерела, передумови, внутрішній склад. // Матеріали V Буковинської міжнародної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 130-річчя Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича: в 2 т. Чернівці, 2005. Т.І. С. 415-421.

7. Райнов Борис. Очерк истории Килии. Измаил: СМІЛ, 2003. 205 с.

8. Свињин. П. П. Статистика. Описание Бессарабской области. Составлено ведомства государственной коллегии иностранных дел надворным советником Павлом Свињиным, 1.06.1816 г. // *Stratum plus*. 2001-2002. № 6. С. 342-498.

9. Шевченко А. М. Історія господарства Південної Бессарабії (XIX – початок XX ст.). Навчальний посібник для студентів і магістрантів історичного факультету ІДГУ. Измаїл, 2010. 146 с.

10. *Lucrarile statistice ale Moldovei. Cap. II. Populatiunea. Iasi, 1862. 152 p.*